

⁶ Sv. Jakob (Zgodovinski razgledi po življenju Slovencev v tržaškem delavskem okraju), ZTT, Trst 1980.

⁷ Marija Pirjevec, Ivan Cankar in Trst, Jezik in slovstvo XXII/3.

⁸ Albert Širok, Moja srečanja s Cankarjem, ZTT, Trst 1976.

⁹ Srečko Kosovel v Trstu, založil Zaliv, Trst 1970.

¹⁰ Marko Kravos, Pozabljeno morje, Dan 95/1980.

¹¹ Njihove rojstne hiše je poiskal Martin Jevnikar in o tem poročal v oddajah po tržaškem slovenskem radiu (1978/79).

¹² Rojan skozi čas, Trst 1978.

¹³ Samo Pahor, Kontovel, v publikaciji »80-letnica ustanovitve pevskega društva Danica«, v isti publikaciji glej še članek Bogomila Gerlanca.

¹⁴ Lino Legiša, Delež in značaj primorskega besednega ustvarjanja, Literarni list 1, Koper 1975.

¹⁵ Alasia da Sommaripa, Vocabolario italiano e schiauo, Faksimilirana izdaja, Mladinska knjiga, Ljubljana 1979.

Ocene in poročila

Janko Kos, *Romantika*

(*Literarni leksikon. Študije, šesti zvezek. Državna založba Slovenije 1980, 87 strani.*)

Pojem romantike je v slovenski literarni vedi po zaslugi Prešerna in obširnega prešernoslovja najbrž precej bolj natančno in enoznačno določen kot na primer kategorije baroka, klasicizma ali predromantike. Vendar pa se kljub temu pojavljajo zadrege, zlasti pri periodizaciji njenega konca v zvezi s pojavi, pri katerih se je težko odločiti, ali so romantika ali pa nemara že realizem, in so zato deležni dvoumnih in megljenih oznak.

Kosova študija ima zato precejšnjo vrednost, saj problematiko zastavlja široko in obenem precizno (bibliografija obsega prek 130 naslovov!). V osredju je duhovnozgodovinski pristop, ki ga Kos v glavnem izpeljuje iz Heglove Estetike in ki nudi možnost za deduktivno preverjanje empiričnega gradiva. To pomeni, da se iz »definicije«, kaj je romantika v svojem bistvu, lahko v enoto zjva sicer raznorodno gradivo. Ta uvid Kos osvetli še s sociološkim in generacijsko-periodizacijskim pristopom in povsod smiselno vklaplja slovensko problematiko v evropski kontekst. Za romantiko, ki je s Prešernom tudi pri nas razvit in visoko artističen pojav, je duhovnozgodovinski pristop vsekakor ustrežnejši kot pa npr. znotraj problematike slovenskega razsvetljenstva in predromantike, kjer se na račun blokiranosti in enovitosti duhovnozgodovinske strukture neopravičeno izgubi specifična različnih poetik, različne »literarnosti« tekstov. Odprto je še obsežno področje raziskovanja, ki bi ob bok duhovni zgodovini postavilo še diahrono poetiko.

Knjižica je razdeljena na štiri dele: Izvor in razvoj pojma (str. 5–26). Pojem romantika v današnji literarni vedi (26–52), Sociološki pogledi na ro-

mantiko (53–63) in Periodizacija romantike pri Slovenceh in v Evropi (64–73).

V prvem delu avtor uporabi svoj ustaljeni in koristni metodološki prijem; diahrono skuša prikazati spremembe znotraj semantičnega polja pojma in s tem osvetliti, da zgolj intuitivna, enkratno impresionistična »definicija« oziroma iz nje izpeljane lastnosti niso zadostne in tudi ne znanstvene. Obeležja, ki jih neki pojem dobiva, so namreč zgodovinska in so tudi prikazana v perspektivi historičnega materializma.

Avtor ugotavlja, da se je termin »romantika« v literarni zgodovini in teoriji kot izrazito znanstven pojem uveljavil šele v drugi polovici 19. stoletja, se pravi »a posteriori«. Do tega pomena se je vsebina oblikovala v štirih osnovnih stopnjah:

1. Pridevniška raba kot »romanski« (iz adverba vulgarne latinščine »romanice«, ki po l. 1000 označuje novi jezik, ki se razlikuje od klasične latinščine).

2. Kot izraz »roman« (starofrancosko »romanz«, ki v 12. in 13. stoletju pomeni srednjeveški viteški roman s pustolovsko, spiritualno krščansko in pravljичno – mitsko vsebino).

3. V novi pridevniški obliki »romantičen« (ok. 1600 v oblikah »romanesque« in »romanesco«). Ta oblika pojma se ohrani vse do substantivizacije v 19. stoletju, pri tem pa se njegova semantična in zlasti vrednostna obeležja močno spreminjajo.

4. Kot samostalnik »romantika«. Substantivizacija se pojavi verjetno prvič pri Novalisu (»Romantiker«, »Romantiker«), vendar še v zvezi s pojmom roman in romanca. Nato se obliki »roman-

tičen« in »romantika« v 19. stoletju pri samih teoretikih in ustvarjalcih romantičnega obdobja bistveno poglobita.

V poglavju Pojem romantika v današnji literarni vedi izgradi Kos svojo opredelitev obdobja na osnovi Wellekove kritike delnih, zunanjih, zgolj nacionalnih obeležij pojma. Velika disparatnost in raznorodnost pojava je zlasti A. Lovejoya vodila v načelen dvom, če je sploh možna znanstvena, enovita oznaka. Zoper ta dvom je Wellek postavil svoj poskus opredelitve obdobja. Kos dopolnjuje njegovo kritiko. Romantike namreč ni mogoče enačiti z ljubeznijo do srednjega veka, z naklonjenostjo ljudskemu pesništvu, tudi ne s fantastiko ali religioznostjo, ali s pojmovanji samih romantikov. Wellek je orisal tele najbolj splošne in abstraktne poteze evropske romantične literature: vera v odločilno vlogo domišljije v pesništvu in umetniškem ustvarjanju, nazor o poduhovljenju, estetski in s človekom organsko enoviti naravi, poudarjanje pomena simbolov in mitov kot temeljnih sestavin literarnega ustvarjanja, kot tudi grajenja pogleda na svet in naravo. Pozneje je Wellek te ugotovitve dopolnil s spekulativno vsebino: razkol med subjektivnostjo in objektivnostjo se v romantiki skuša premagati s pomočjo poezije.

Kos sprejme Wellekov nastavek, a ga kritično revidira (tako nasprotje je obstajalo že v renesansi, baroku, klasicizmu, razsvetljenstvu in predromantiki). Opredelitev romantike je za avtorja potrebno iskati v skupni osnovi, v katero poleg literarno-estetskih spadajo predvsem (!) globlji, duhovnozgodovinski temelji, ki so predpostavke za nastajanje romantičnih literarnih tvorb. Eden tovrstnih poskusov je bil v literarni in umetnostni vedi abstraktno-tipološki vidik (že pri Schillerju, potem pri H. Wölfflinu, F. Strichu in D. Čiževskem), ki pa ga Kos zavrne, ker gre za shematično, ahistorično, empiričnemu materialu neustrezno in enostransko abstrakcijo. Na bistvo romantike je treba gledati s stališča dialektike in procesualnosti, ki sta jo vpeljala Hegel in marksizem. Romantika se tako pokaže kot faza v razvoju evropske duhovnosti, umetnosti in tudi literarnega življenja od renesanse do danes. Takšno genezo romantike je zastavil že F. Schlegel, ki je l. 1800 (implicitno) podal troje izvorov romantičnega gibanja, s katerimi je mogoče razumeti njeno bistvo in značilnosti:

1. Francoska revolucija (princip svobode).
2. Nemška idealistična filozofija uveljavlja novi princip subjektivnosti, avtonomne zavesti, ki se poveže s principom dejavne svobode.
3. Weimarska klasika, po kateri so romantiki sprejeli prepričanje o avtonomnosti estetskega v umetnosti in v življenju. Estetsko romantikom pomeni najvišjo in absolutno vrednoto ustvarjanja.

Ti trije izvori so le troje različnih plati istega teženja, ki se je izoblikovalo skozi duhovno zgodovino

vino novega veka. Kos ga na kratko in koncizno označi (s kategorijami subjekta, objekta, imanence in transcendence itd.). Proces, ki je razvil renesančno, baročno, razsvetljensko in predromantično duhovnozgodovinsko strukturo, vsebuje že nekatere predpostavke za romantiko, ki jih bodisi sprejme, bodisi zavrne, oziroma drugače postavi.

Kos postavlja zdaj tipično romantično duhovnozgodovinsko strukturo, ki je, kot meni, sicer shematična, a gibljiva in ustrezna gradivu:

1. V središču je človek, ki hoče biti avtonomni ali celo absolutni subjekt samega sebi ideal. Estetsko je glavni princip človekovega in umetniškega samovrednotenja.
2. Estetska subjektivnost je tudi estetsko ustvarjalna in je tako lahko sama sebi ideal. Estetsko je glavni princip človekovega in umetniškega samovrednotenja.
3. Transcendencija je romantičnemu človeku imanentna v njegovih čustvih, domišljiji in razpoloženjih.
4. Svet in jaz sta dualistično razcepljena. Svet se pojavlja kot ovira za subjektovo samorealizacijo. Možno je več načinov preseganja tega nasprotja (svetobolje, imaginiranje višje metafizične in religiozne realnosti boga, kozmosa ali narave, umik iz stvarnosti v drugo zgodovinsko ali geografsko razsežnost, oziroma v utopijo ali nacionalni projekt, kult poezije in pesnika).

V vsakem romantičnem avtorju in njegovem delu se te antropološke in duhovnozgodovinske podmene drugače povezujejo, kar pojasnjuje tudi raznolikost evropske romantike, ki se jo da po gornjih kriterijih razdeliti na več skupin.

Kos se »literarnega«, se pravi poetološkega vidika romantične strukture tudi dotakne. Znotraj romantične estetike je možno več tipov estetskega (od »klasičnega« do »pitoresknega«), vendar je lepota vedno najvišje merilo, tudi za območje resničnega in moralnega. Najtesneje za duhovnozgodovinskim bistvom romantike je tudi njeno razmerje do literarnih vrst (zvrsti), zvrsti (vrst) in oblik. Na prvem mestu je lirika, ki je romantikom najustreznejša za izražanje subjektivnosti, ostale vrste (zvrsti) pa se lirizirajo in pride do novih, tipično romantičnih žanrov (epsko-lirska poema, poetični in celo verzni roman, lirska drama ipd.). Razširjena sta tudi pravljica in roman. Torej se tudi v poetiki žanrov uveljavlja načelo svobodne, spontane in neomejene ustvarjalnosti.

Romantika pa je v svojih skrajnostih daljnosežno razvila tudi izročilo za neoromantik in modernizem 20. stoletja (»nihilizem« in »romantična ironija«).

V poglavju Sociološki pogledi na romantiko Kos razlaga romantiko tudi iz širše vključenosti v zunanjaliterarne, družbenozgodovinske procese, ki

njo samo presejajo, a jo hkrati določajo tudi kot del celotnega dogajanja, ki spreminja evropsko družbo. Kos tu sledi Engelsu, ki razmerja med t. i. duhovno nadstavbo in bazo ne postavlja mehanicistično (relacija odseva), ampak priznava nadstavbi imanentno logiko, ki pa je »v zadnji instanci« vendarle določena z gospodarsko bazo in družbenimi procesi.

Kos najprej obračuna z Lukáčsem, ki je romantiki enostransko pripisal konservativni, restavracijski značaj. Tudi Hauser, ki problematiko zastavlja širše, je piscu študije eklektičen, protisloven in nejasen. Od štirih Hauserjevih socioloških opredelitev romantike se mu zdi vredna razmisleka zlasti in samo zadnja – da je romantika po svojem bistvu meščansko gibanje. Kos to tezo preverja predvsem s podatki o socialnem izvoru in statusu piscev. Razlike v le-tem lahko pomagajo razjasniti tudi nekatere specifične poteze posameznih nacionalnih literatur. Po pregledu nacionalnih romantik s tega vidika in po primerjavi s socialnim »ozadjem« razsvetljenecv ugotavlja, da je romantika po svojem izvoru v primerjavi z razsvetljenstvom bolj plemiška (kljub temu, da je močno zastopano tudi meščanstvo, pri nas celo kmetstvo) in da je kasnejši status piscev večinoma profesionalna inteligenca, ki pa je zdiferencirana v različne sloje.

Sociološka dejstva nudijo avtorju možnost za razlago protimeščanskih in protiuutilitarističnih težej romantičnega subjektivizma. V tem sledi A. W. Gouldnerju, ki je postavil tezo, da se je prvotno enoviti »tretji stan« po francoski revoluciji (torej ravno v obdobju romantike) na znotraj nagle diferenciral na pridobitne srednje in višje meščanske sloje (nosilce lastništva in moči) in na izobraženske sloje (nosilce funkcij kulture, duhovnih tradicij in izobrazbe). Med obema slojema je prišlo do trenj, v sklopu katerih je mogoče romantično gibanje razumeti tudi kot sublimacijo položaja izobraženih slojev (tudi meščanskih in kmečkih po izvoru) v izrazito protiuutilitarno držo. To lahko opazimo tudi pri avtorjih, ki so po izvoru aristokrati.

Velika sprememba pa se v romantiki zgodi tudi s socialno eksistenco literature in avtorja, zlasti v povezavi s produkcijo in distribucijo literature (vidik konzumacije in recepcije literature s stališča sociologije bralca v študiji žal ostaja v ozadju). Književnik postane svobodni proizvajalec za tržišče, kjer literarno delo postane podvrženo zakonom trga (založbe, knjigotrdci). Konča se tradicionalni mecenat. Novi položaj je literata ločeval od neposrednega, vnaprej določenega stika z občinstvom, s tem pa tudi od apriornih socialnih norm, po katerih je prej uravnaval svoje delo. Pisec ni več vezan na tradicijo in konvencijo. To je bila pravšnja podlaga za romantični subjektivizem.

Kos v zadnjem poglavju daje trdnejšo osnovo za periodizacijo slovenske romantike. Njegovo opiranje na stopnje tega gibanja v Evropi zlasti pripeljeva k razumevanju naše postromantike. Pri

svoji periodizaciji evropske zgodnje, visoke in pozne romantike ter postromantike upošteva generacijski vidik. Pri tem je važnejša letnica rojstva kot čas zrelosti in vstopa v javnost. Generacijski ritem takó dopolnjuje intervale v periodizaciji. Avtor ugotavlja, da italijanska, še posebno pa slovanske romantike s svojimi stopnjami zaostajajo za nemško in angleško vsaj za dvajset let. Slovensko romantiko pisec študije periodizira takole: 1830 – začetek (prve Prešernove pesmi v KC), 1830–36 – pri Prešernu preplet sestavin zgodnje romantike, ki že zorijo v visoko, po 1835 – Prešeren se obrne k spodbudam in vplivom mlajše nemške romantične šole in njenih naslednikov; visoka romantika se že preveša v pozno, 1840–46 – pozna romantika, 1848 – konec (objava zadnjih Prešernovih pesmi v KC). Delovanje Vraza bi lahko periodizacijo še dodatno osvetlilo, zlasti ker je Vraz iz deset let mlajše generacije. Ostali pisci obdobja pa se gibljejo še v svetu preživelega 18. stoletja; zvečine v predromantičnem sentimentalizmu.

Najvzpodbudnejša pa se zdi Kosova ugotovitev, da se povsod, kjer romantika uplahne, a je ne nadomesti takojšen razmah realizma, zasnuje na njenih ostalinah dolgo obdobje postromantike. Le-to gradi iz posameznih sestavin romantične idejnosti, motivike, poetike in estetike, a ne ustvari več globinskih romantičnih struktur, ampak jih sestavlja po drugačnih vidikih. To ugotovitev, kakor seveda tudi celotno študijo Janka Kosa, bo treba pri nadaljnjih raziskavah 19. stoletja nujno upoštevati.

Marko Juvan
Ljubljana

Učbenik češčine za Slovence

Boris Urbančič, Alois Jedlička, Přemysl Hauser – Češčina, Založba Obzorja, Maribor 1980.

Izid novega učbenika češkega jezika želi ustreči današnjim težnjam po kulturnem in siceršnjem sodelovanju z deželo, s katero smo v preteklosti imeli živahne medsebojne stike in potemtakem v svojem poslanstvu odpiranja češki kulturi navezuje na učbeniško tradicijo od druge polovice 19. stoletja (Slovnica češkega jezika Fr. Marna, 1867) in na obdobje med obema vojnama (slovnica J. Vuge 1918, Orožnov učbenik češkega jezika 1928, Ovnov Češki učbenik 1937, Češčina za samouke J. Šedivega 1938). V desetletjih po vojni so bili starejši učbeniki na slovenskem trgu težko dosegljivi in spričo razvoja obeh knjižnih jezikov že tudi zastareli. Potreban po novem učbeniku, ki bi seznanjal uporabnike s sodobnim češkim jezikom, je zadnja leta vsaj deloma želela ugoditi knjižnica Pavla Rostoharja, *Česki pogovori za popotno rabo* iz leta 1969. Rostoharjev informativni pripomoček ima praktično sporazumevalne cilje in posreduje slovenskim turistom nekaj primerov češko-slovenske konverzacije.